

Türkiye’de finans kapitalin iktidar yapısı ve çelişkileri üzerine notlar

Ahmet Öncü¹

“Bu milyonlarca aç-sefil insan, yetenekleri ile güçlerini yaşamaya yetecek kadar bir şeyler elde etmek için kullanma fırsatı ararlarken, çalışmanın ne demek olduğundan haberi bile olmayan ve bunu öğrenmek için hiçbir istek taşımayan daha talihli erkek ve kadınlar, *salt üretim araçlarına sahip oldukları için*, konfor ve lüks içinde yaşıyorlardı. Bunlar, utanmaz bir aylıklık içinde yaşayabiliyorlardı, çünkü kapitalist sistemin düzenlediği, belki de adını bile duymadıkları sanayi yatırımlarındaki hisse senetleri, bunlara böyle yaşayabilecek bir gelir sağlıyordu. Çalışmak isteyen ama iş bulamayan insanların sefaleti, ellerini işe sürmeden temettü alan bir avuç zengin nedeniyle, daha da alçaltıcı oluyordu.”

Leo Huberman²

Burjuva medyası kanalıyla genellikle iki tür reklâm yapılır. Doğrudan reklâm olarak tanımlayabileceğimiz birinci türde tanıtımı yapılan ürün, kişi ya da kuruluş hakkında reklâm yapılmakta olduğu gizlenmeden, olumlu bir algılamaya yaratmayı hedefleyen bilgiler sunulur. Dolaylı reklâm olarak tanımlayabileceğimiz ikin-

1 Eleştiri ve önerileriyle bu yazıya yaptıkları katkılarından dolayı *Devrimci Marksizm* Yayın Kurulu’na teşekkür ederim.

2 *Sosyalizmin Alfabetesi*, çeviren Alaattin Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, 1978, s. 35, vurgular tarafımızdan eklenmiştir.

ci türde ise reklâm yapılmakta olduğuna dair ortada herhangi bir açıklama bulunmaz. Bu durumda reklâmı yapılan ürün, kişi ya da kuruluş hakkında ilgi uyandırıcı bir haber sunulur, bir takım “nesnel” bilgiler verildiği izlenimi yaratılır. İster doğrudan, isterse dolaylı olsun reklâm reklâmdır. Söylemeye hacet yoktur ama reklâma maruz kalanların tedbiri elden bırakmaması gerekir. Ne de olsa reklâm yanlış bilgi vermeden yanılısına yaratabilme işi ya da zanaatıdır. Bu yazıya dolaylı bir reklâm olduğunu düşündüğümüz bir haberle giriş yapıyoruz. Vurguladığımız gibi, tedbiri elden bırakmıyoruz. Aslında yapmak istediğimiz basit: Bu metnin içeriğine odaklanarak metinde iddia edilenler hakkında bir dizi gözlemde bulunmayı amaçlıyoruz.

Dünyaca tanınmış Fransız *Le Figaro* gazetesinin 6 Eylül 2006 tarihli bir haberinde “büyük Türk şirket topluluklarının silahlarını gizliden, gizliye parlatmakta oldukları ve muharebeye hazırlandıkları” belirtiliyordu. Haberde Akdeniz’in Çin’i olarak tanımlanan Türkiye’nin büyük şirketlerinin yakında “global piyasaya baskın yaparak” herkesi şaşkırtacağı ima ediliyordu. Bunlar “sıçrama yapmaya hazır *Türk sanayi* devleriydi” ve ciddiye alınmaları gerekiyordu. Bilemediğimiz nedenlerle (!) bu devler arasından Sabancı Holding’i “örnek olay” olarak seçip mercek altına alan gazete, bu “çokuluslu” Türk şirketinin Orta Asya’dan Doğu Avrupa’ya oradan batıya uzanan çizgide girişimlerini yoğunlaştırdığını vurguladıktan sonra, şöyle yazıyordu: “Bu baskın öncesi hazırlık sürecinde daha şimdiden bazı tercihli sektörler belirlemekte. Enerji, otomotiv donanımları, lastikler, bankacılık ve finans, inşaat ve bayındırlık hizmetleri. Yakın gelecekte girişilecek olan savaş büyük olasılıkla bu cephelerde verilecek”. Sabancı Holding CEO’su Ahmet Dördüncü’den bir alıntıyla bu iddia pekiştiriliyordu. Dördüncü, 65 farklı işkolunda faaliyetlerini sürdüren holdingin, “on yıl süreli bir büyüme ve gelişme planını yürürlüğe koymuş bulunduğunu” ve “bunun sadece bir başlangıç” olduğunu söylüyordu. Haber Sabancı Holding ve benzeri diğer “Türk sanayi devlerinin” uzun dönemli stratejik planlarla geleceğini şimdiden şekillendiren organizasyonlara dönüşebilmelerinde 2001 krizinden sonra kurulan AKP hükümetinin önemli bir rol oynadığını belirtmeyi ihmal etmiyordu. AKP hükümeti “enflasyonu kontrol altına alarak istihdam yaratmayı”, “toplumu ve ekonomiyi dinamik bir büyüme çizgisine oturtmayı” hedeflemiş ve bunları büyük ölçüde başarmıştı. Ayrıca ulusal para biriminden altı sıfır atabilme cesaretini göstererek, ülkenin “yatırımcıların” güvenini yeniden kazanmasını da sağlamıştı. Haber “Türk hükümetinin” bu icraatlarını reklâm kuşaklarından tanıdığımız kutlayıcı ve kutsayıcı bir sesle övüyordu: “İşte büyük Türk şirket gruplarının savaş nizamına geçmelerine olanak sağlamak üzere bir araya gelen koşullar. İşte çokuluslu şirket gruplarının artık amaçlarını uzun vadeli olarak belirleme gereksinimlerinin göstergeleri”.

Bu bilgilendirici ve tanıtıcı girişten sonra gazete sözü sonunda Sabancı Holding yönetim kurulu başkanı Güler Sabancı’ya bırakıyordu. “Forbes dergisi-

nin açıkladığı dünyanın en güçlü kadınları listesinin 65. sırasında yer alan . . . bir işkadını” olarak tanımlanan Güler Sabancı şöyle diyordu: “Sabancı’yı daha iyi teşkilatlanmış, daha profesyonel, daha uluslararası arenaya dönük ve daha dengeli portföye sahip bir şirketler grubuna dönüştürmek benim görevim”. Bu sözler diğer “dev Türk şirketlerinin” de benzer şekilde aynı dönüşüm içinde olduklarını göstermesi bakımında oldukça önemliydi. Onlar artık “dünya ölçeğinde, kendi sınırları dışında tanınan ve sayılan” şirket gruplarına dönüşmek durumundaydılar. İşte *yönetim kurullarının* başkanlarını bekleyen çetin görev buydu. Bu “misyon” onları “dünya ölçeğindeki şirket grupları” ile anlaşmalara ve birleşmelere çağırdığı gibi, mal piyasasında faydasını optimize etmeye çalışan bir alıcının gözlüyle “yabancı” şirketleri yakından izleyerek bunların *değerlerini* belirlemeye de zorluyordu. Ne gariptir ki yabancı şirketlerin de Türk şirketlerine böylesi bir ilgileri vardı ve bu duyarlı alaka özellikle Türkiye piyasasına *stratejik* yönelimleri olan şirketlerin arasında daha da belirginleşiyordu. Gerisini Sabancı Holding örneği üzerinden Türkiye ve dünya kapitalizminin günümüzdeki genel durumunu resmeden habere bırakalım: “Böylesi şirket gruplarının, Türkiye pazarına erişebilmek için yerel bir ortakla birleşme gereksinimleri vardı. Sabancı ile ticari unvanları, Sabancı soyadının ilk iki harfini oluşturan S ve A harflerinin de ilave edilmesi sureti ile birer değişim gördü. Böylece Bridgestone’la ortak girişimin unvanı Brisa oldu, Amerikan Dupont şirketi ile Dusa oldu ve Carrefour’la Carrefoursa oldu.” Başka dev Türk şirketleri de Sabancı Holding şirketlerinin yaptığı gibi uzun yıllar içerisinde tesis etmiş oldukları “ticari unvanlarını” kullanarak yabancı şirketlerle ortaklıklar ya da satın almalar yoluyla birleşip, çokuluslu sermaye oluşumlarına dönüştüler. Neden mi? Haberimize göre “savaş nizamına geçebilmek için.”

Le Figaro gazetesinden aktardığımız bu haber (yani gizli ya da dolaylı reklâm) günümüz Türkiye’sinin büyük burjuvazisini tanımlayabilmek ve bu sınıfın ekonomik ve politik oluşumunu anlayabilmek için gerekli olan gözleme dayalı bilgilerin neredeyse büyük bir bölümünü içermektedir. Haberdan, Türk kapitalistlerinin dünya ölçeğinde süren sermaye birikiminin devrelerine çoktan dâhil olduklarını; diğer kapitalistlerle dünya ölçeğinde rekabet ettiklerini; bu rekabetin bütün diğer kapitalistleri olduğu gibi onları da yabancı kapitalistlerle işbirliğine zorladığını; bu işbirliklerinin oluşumunda “ticari unvan” olarak ifade edilen *hayali sermayenin* önemli bir rol oynadığını; işbirliklerinin 10 veya daha fazla bir zaman dilimini öngören stratejik planlara dayanılarak değişik biçimlerde gerçekleştirilen şirket birleşmeleriyle sermayenin yoğunlaşmasını ve merkezileşmesini hızlandırdığını; ulusal hükümetlerin “yatırımcılar” olarak adlandırılan ve kimlikleri hakkında net bir tanımlama getirilemeyen sermaye oluşumlarının güvenini kazanmak zorunda bırakıldıklarını; bu bağlamda hükümetlerin uluslararasılaşan şirket gruplarının çıkarlarını önceleyen ekonomi politikalarından başka bir politika seçeneklerinin bulunmadığını, şirketlerin işlevsel yöneticilerinin, yönetim kurullarının “tercihli sektörleri” tespit edip hangi şirketlerin korunacağına, hangi şirketlerin

Devrimci Marksizm

satılacağına karar vererek “dengeli bir portföy” oluşturmalarından sonra, “portföylerinde” kalan şirketleri sürekli karlılık ilkesine göre denetim altında tutmaktan sorumlu bırakıldıklarını ve bu anlamda şirketlerin bilançolarını sürekli gözden geçirerek bunların “iyi teşkilatlanmış”, “uluslararası arenaya” dönük sanayi kuruluşları olarak “profesyonel” bir anlayışla yönetilmelerini sağlamak zorunda olduklarını görmek mümkündür.

Bu yazıda *Le Figaro*'nun haberinde sunulan iddialardan hareketle, Marksist siyasal iktisadın kategori ve kavramlarını kullanarak Türkiye kapitalist sınıfının en üst tabakasının iktidar yapısı hakkında bir dizi gözlemde bulunmaktadır. Başka bir deyişle, Marksist kuramın sağladığı olanaklardan yararlanılarak Türkiye “büyük sermayesinin” görüngüsel biçimlerinin ardında gizlenen “özlere” ışık tutulmaya çalışılmaktadır. Genel olarak ifade edilirse Marksist kuram kapitalizmin her tarihsel uğrağında o aşamaya tekabül eden dünya ölçeğinde sermaye birikiminin hareket yasalarına odaklanarak, kapitalist sınıfın iktidarının güçlü ve zayıf yanlarının tespitine yönelir. Bunu yaparak devrimci pratiğin tabii olduğu maddi temeli gün ışığına çıkarır; gerçek devrimci özne olan işçi sınıfının politik bilincini ve mücadelesini zenginleştirir ve bu sınıfın devrimci hareketinin stratejik ve taktiksel hedeflerinin diyalektik bir perspektifle belirlenebilmesine yardımcı olur. Marksist kuramsal bilgi aynı zamanda insanlığın sermayenin boyunduruğundan kurtulup, sosyalist topluma geçiş koşullarının tarihsel ve bilimsel bir düzlemde tartışılmasına ve biçimlendirilmesine katkı sağlamayı hedefler. Marksist kuramın ilgilendiği özgül sorunlardan bağımsız olarak her zaman ve her bağlamda tek bir asli sorusu vardır: Sermaye genişleyip, büyümesini nasıl ve neden sürdürebilmektedir? Bu nedenle Marksist bir sınıf incelemesi kapitalizmin bütünselliğinden kopuk, soyut ve diyalektik olmayan bir tarzda hiçbir sosyal sınıfı ele almaz. Araştırmanın odağında her zaman *kapitalist iktidar* bulunduğundan inceleme sınıf mücadelesi perspektifinde bağımsız geliştirilemez. Kapitalist sınıfın doğrudan araştırma konusu olduğu durumlarda bu zorunluluk daha belirgin bir şekilde kendisini analize dayatır. Bu bağlamda bu yazı *Le Figaro*'nun abartılı bir üslupla vurguladığı sınıfsal gücüne rağmen Türkiye büyük burjuvazisinin bugün neden siyasi iktidar düzeyinde derin bir sarsıntı içinde olduğunu sorgulamaktadır.

Bu türden bir yönelim kaçınılmaz olarak sermayenin güçlü ve güçsüz yanlarının tespitine imkân sağlayacak kuramsal bir çerçeveyi gerektirir. Yazının birinci bölümünde finans kapitalin ekonomik, siyasi ve kültürel düzeylerde hâkimiyetini kurarken nasıl bir arayış içinde olduğunu anlayabilmemize yardımcı olacak kuramsal bir çerçeve sunulmaktadır. Doğal olarak, böylesine geniş bir sorgulama alanı hakkında konunun bütün boyutlarını ele alan kapsayıcı bir kuramsal çerçeve sunmak bu yazının sınırları dâhilinde mümkün değildir. Bu nedenle bu çalışma bu konuda yapılan ve yapılacak olan daha bütüncül çalışmalara küçük bir katkı sağlamanın ötesinde herhangi bir iddia taşımamaktadır. Yazının gözlemlere ayrılan ikinci ve üçüncü bölümlerinde sırasıyla Türkiye finans ka-

pitalinin ekonomik ve siyasi iktidar yapıları hakkında bazı tespitler yapılarak, tartışmaya açılmaktadır. Özet ve değerlendirmelerin yer aldığı son bölümde ise ikinci ve üçüncü bölümlerdeki gözlemlerden hareketle Türkiye’de bir türlü aşılamayan “rejim krizinin” nedenleri finans kapitalin Batıcı ve İslamcı fraksiyonları arasındaki çelişkilerle ilişkilendirilmekte ve Türkiye büyük burjuvazisinin neden sanıldığı aksine güçlü bir hâkim sınıf olmadığı hakkında kısa bir değerlendirme sunulmaktadır.

Son olarak, daha fazla yol almadan yazının sınırları ya da sınırlılığı hakkında son bir uyarıda daha bulunmak gerekiyor. İlerleyen bölümlerde görüleceği gibi, bu çalışmada Türkiye burjuvazisinin iki önemli zaafına işaret ediyoruz. Bunlar Türkiye burjuvazisinin sermaye birikimini sürdürbilmesi için emperyalist sermayeye muhtaç olması ile siyasal düzeyde aşamadığı rejim krizinin nedenlerinden biri olarak sınıf içi Batıcı ve İslamcı kamplara bölünmesidir. Burjuvazinin bu iki açmazı Türkiye’de sınıf mücadelelerinin seyri bakımından yakıcı önemde olmakla birlikte, bunlar bu sınıfın iktidarını tehdit eden Kürt halkının ulusal hareketiyle karşılaştırıldıklarında görece daha az sarsıcı tehditler gibi görülebilir. Belirtmeliyiz ki, bu çalışma “ulusal sorunu” ihmal ettiği ya da küçümsediği için değil, tam aksine burjuvazinin Kürt halkının ulusal talepleri karşısındaki zaafının tek başına ele alınması gereken çok boyutlu bir konu olduğunu kabul ettiği için tartışmanın dışında bırakılmaktadır.

Finans kapitalin ekonomik, siyasal ve kültürel hâkimiyetinin koşulları üzerine kuramsal bir çerçeve

19. yüzyılın sonlarına doğru kapitalizmin yapısal bir değişime uğradığı birçok farklı siyasal iktisat yaklaşımının tespit ettiği bir gelişmedir. Burada yürütülen tartışmanın ilgisi bakımından kapitalizmin bu aşaması hakkında vurgulanması gereken iki önemli eğilim mevcuttur. Birincisi, üretim araçları üzerindeki bireysel özel mülkiyetin sermayeler arası birleşmelerle giderek kapitalist ortak mülkiyete dönüşmesi eğilimi, diğeri ise önemli ölçüde buna koşut olarak üretim ölçeğinin büyümesiyle yönetim işlevinin mülkiyetten ayrılmaya başlamasıdır. Bu sonuncusu genellikle “bilimin” sanayiye uygulanması olarak anılır³. Bu iki eğilim 20. yüzyılın başında Hilferding ve Lenin’in “finans kapital” olarak kavramlaştırdıkları “bileşik sermaye” oluşumunun kapitalist üretimin merkezi konumuna gelmesiyle sonuçlarına ulaşır. Bu kavram bir yanıyla para sermaye ile üretken sermayenin birleşmesine diğeri yanıyla da farklı üretim dallarında fa-

3 Bu dönüşümü burjuva sosyal biliminin saygın isimlerinden Alfred D. Chandler *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business* (Cambridge, Mass: Belknap, 1977) adlı ünlü eserinde “yönetimsel devrim” olarak kavramlaştırır. Chandler, ABD’de 1840’lardan başlayarak ücretli yöneticilerin kapitalist işletmelerin ayrılmaz bir ögesi durumuna gelişlerinin ayrıntılı bir tarihsel analizini yapar. Bu dönüşüme Marx *Kapital*’in üçüncü cildinde işaret eder ve sermaye birikimi açısından sonuçlarını ele alır.

Devrimci Marksizm

aliyette bulunan çok sayıda şirketin, bunların tümünü denetleyen bir başka (dev) şirketin tüzel kişiliğinde tek bir çatı altında toplanmasına işaret eder. Bundan böyle “mali sektör” üretim sektörünün dışında değildir, aksine üretim sektörü mali sektörün içindedir ve onunla bütünleşmiştir. Sanki bir takım “devler” bir anda ortaya çıkmış ve üretim araçlarını ve tesislerini yutmaya başlamışlardır. Bu “devlerin” gözünde içlerinde milyonlarca insanın her geçen gün daha da gelişen ve derinleşen teknik bir işbölümüne göre durmaksızın çalıştığı üretim birimleri birer “portföy” kalemidir. Hilferding bu durumu şu özlü sözlerle ifade eder:

Finans kapital para sermaye görünümüne sahiptir, gelişme biçimi gerçekten de para getiren paranın (P-P') biçimidir—bu da sermayenin hareketinin en genel ve en esrarengiz biçimidir...Sermaye artık toplumun yaşam süreci üzerinde egemen bir kontrol uygulayan birleşik bir iktidar olarak görünür...Birkaç dev kapitalist grubun elinde yoğunlaşmış ve merkezileşmiş olan mülkiyet [artık] kendini hiç sermayeye sahip olmayanlar kitlesinin tam karşısında bir güç olarak ortaya koyar..⁴

Hilferding finans kapitali, para sermayesi “görünümünde” olduğundan *esrarengiz* bir varlık olarak betimlemekle birlikte, az sayıda dev kapitalist grubun muazzam bir varlık birikimini mülkiyetinde toplayarak (*tekelleşme*) diğer bütün toplumsal sınıflarla uzlaştırılmaz bir çatışmaya girmiş bir sınıf olarak tanımlamaktadır. Asıl önemlisi tekellerin toplumsal yapının bütünü üzerinde “bağımsız” karar alabilme *iktidarına* eriştiğinden söz etmesi, yani bu sermayenin genişleyerek büyümesinin diğer toplumsal sınıfların *iktidarsızlaşmasıyla* eş anlamlı olduğunu belirtmesidir. Bu nedenle Hilferding finans kapitalin büyümesini toplumda iktidar dengesinin tekeller lehine bozulması olarak görür. Bu anlamda tekelleşmenin yani finans kapitalin yükselişinin siyasal düzlemde sonucu burjuva demokrasisinin maddi temelini giderek eriyor oluşudur.

Lenin'in bu tartışmaya en önemli katkılarından *birisi* Marx'tan yola çıkarak Hilferding'in finans kapital kavramını emperyalizm kuramlarıyla birleştirip, kapitalizmin artık gerileme “eğilimine” girdiği tespitini yapmasıdır⁵. Lenin'in sözüne ettiği gerileme eğilimi sermaye birikiminin süreklilik gösteren bir *durgunluğa* girmesiyle kapitalizmin artık kaçınılmaz bir çöküşe doğru hızla yaklaşmakta olduğu anlamına gelmemektedir⁶. Aksine bu gerileme eğilimi üretici güçlerin gelişmesini sürdürebildiği bir kapitalizmin varlığında gerçekleşmektedir. Gerilemenin temel nedeni ve göstergesi sistemin gelişmesini ancak mevcut üreti-

4 R. Hilferding, *Finance Capital: A Study of the Latest Phase of Capitalist Development*, London: Routledge & Kegan Paul, 1981, s. 235.

5 Lenin'in emperyalizm kuramının kapsamlı bir ele alınışı için bkz Sungur Savran, “Lenin mi, Kautsky mi? ‘Yen’ emperyalizm teorilerinin Lenin reddiyesi üzerine”, *Devrimci Marksizm*, 1: 59-110, 2006. Savran, Lenin'in kuramının bugün Lenin'in yaşadığı döneme göre daha fazla geçerli olduğunu göstermektedir.

6 Savran, a.g.m. s. 83.

ci güçlerin bir kısmını devre dışı bırakarak yoluna devam edebilmesidir⁷. Dünya ölçeğinde kapitalistler arasında süren karlılık yarışında daha az karlı olan şirketler piyasa dışına itildiğinden ya da piyasaya girmeleri engellendiğinden, mevcut üretim olanaklarının büyük bir kısmı atıl kullanılmaktadır. Dünyanın emperyalist devletlerce paylaşımının tamamlanmış olduğu bu aşamada, kapitalistler arası piyasa rekabeti kapitalist devletlerarası yeniden paylaşım savaşlarının koşullarını yaratmaktadır. Kapitalistler arası ve devletlerarası rekabetin derinleşmeye başlaması ise sistemin işleyişini tam anlamıyla stratejik bir *oyuna* çevirmektedir. Rekabet artık Adam Smith'in ilericilik atfettiği "piyasa güçlerinin" oluşturduğu "görünmez bir el" tarafından değil, kapitalistlerin ve bunların devletlerinin *gören ve gösteren* stratejileri tarafından yönetilmektedir⁸. Lenin'e göre burjuva demokrasisi (yani siyasal liberalizm) dünya ölçeğinde maddi temelleri bulunmayan bir ideolojiden başka bir şey olamaz.

Gerçekten de emperyalist aşamada oyunun kuralları köklü bir değişime uğramıştır. Kapitalist sınıf (finans kapital) artık doğrudan üretim araçlarının mülkiyetinden çok üretim araçlarını olası en yüksek kar oranlarında çalıştıran dev şirketlerin mülkiyetiyle ilgilenmektedir. Amaç görel olarak daha yüksek kar oranlarını sağlayan işletmelerin "portföye" alınması ya da bunlar zaten eldeyse korunması, düşük karlılıkta olan işletmelerin ise bir yoldan elden çıkartılmasıdır. Hilferding ve Lenin'in çağdaşı Veblen'in "finans kapitalin" işini (*business*) "poker" oyununa benzetmesi bu durumu bütün çarpıcılığıyla gösterir⁹. Öte yandan küçük burjuva radikalizminin en etkileyici düşünürlerinde birisi olan Veblen'in finans kapital eleştirisine Marksist değer kuramının merkezi bir önem atfettiği üretim alanının dışından yani dolaşım alanından yaklaştığı unutulmamalıdır. Bu nedenle Veblen'in poker eğretilmesi (metaforu) kapitalistlerin "işlerinin" önemli fakat bütüncül olmayan bir resmini sunmaktadır. Bu sınırlılığın rağmen Veblen'in bu eğretilmesi büyük sermayenin günlük faaliyetlerinde ağırlıklı bir yer tutan şirket satın alma ve satma yoluyla rakiplerini aşma arayışına dikkatimizi çektiğinden oldukça manidardır. Poker oyununda amaç ele gelen (*deal*) "kötü" kâğıtları elden çıkarıp "en iyi" beş kâğıdı bir araya getirmek ve masadaki bütün parayı toplamak yani rakipleri alt edip oyunu kazanmaktır. Eldeki kâğıtların oyunu kazanmaya yetip yetmeyeceğini ne oyuncunun kendisi ne de rakipleri hiçbir zaman kesin olarak bilmediğinden oyun boyunca sergilenen her hareket "blöf" yapmayı gerektirir. Bu nedenle pokerde strateji iyi kâğıtları toplamaksa da oyunun tümüne rakiplerin birbirlerini ürkütmeyi hedefleyen taktikleri damgasını vu-

7 Söz konusu bu gelişmeyi çalışmalarının odağına alan Paul Sweezy, Paul Baran ve Harry Magdoff'un eserlerine bakılabilir.

8 Chandler'ın yukarıda andığımız eserine "görünen el" başlığını seçmiş olması çok doğru bir tercihtir.

9 T. Veblen, *The Theory of the Business Enterprise*, New York: Mentor Books, 1958.

rur. Örneğin stratejik yaklaşım elden “üçkâğıt” çıkarmayı öngörse de taktiksel davranış eldeki bütün kâğıtların tutulmasını daha akılcı bir tercihe dönüştürebilir. Buna rağmen “uzun dönemde” oyunu stratejiyi doğru uygulayan kazanır. Kapitalistlerin işini Veblen gibi “poker” oyununa benzeten gelmiş geçmiş en ciddi burjuva iktisatçılarından Schumpeter, bu düzende “para yapmanın” bir talih eseri olmayıp, enerji ve yetenek gerektirdiğini vurgularken stratejinin önemini bir başka kumar oyununa göndermeyle şöyle ifade eder: “Oyun rulete benzemez”. Bir başka deyişle, talih payı yüksek taktiklerle (blöf) rakipleri alt edip rekabette öne geçmenin bir sınırı vardır.

Chandler’in Amerikan, İngiliz ve Alman ekonomilerinin en büyük 200 şirketinin tarihsel evrimi üzerine yaptığı karşılaştırmalı çalışması bu görüşümüzü doğrulamaktadır¹⁰. Chandler’in analizi sermaye yoğun sanayi sektörlerinde lider konumda olan şirketlerin (*first movers*) rekabet avantajlarını koruyabilmelerinin (Marksist terminolojiyle rakiplerinin sermayelerini değersizleştirmelerinin) üç temel “stratejik yatırım” yapmalarına bağlı olduğunu göstermektedir. Bu yatırımların birincisi “büyük ölçekli” ve “yüksek hızda” üretim sistemlerinin oluşturulmasıdır. İkincisi, girdilerin tedariki ve ürünlerin dağıtımıyla ilgili kanalların geliştirilmesi için altyapı oluşturulmasıdır. Üçüncü ve en önemlisi ise şirketin binlerce parçadan oluşan çok sayıdaki işini planlayabilmesi, eşgüdümlü yürütebilmesi ve izleyebilmesi için verimli ve etkili bir “yönetim yapısı” organize edilmesidir. Bu sonucusu, Marksist emek değer teorisinin gösterdiği gibi, kapitalistlerin artık değere el koyarak sermayelerini biriktirmekte olduklarından emek süreci üzerindeki denetimlerini derinleştirmek zorunda kaldıklarını ifade etmenin başka bir biçimidir. Kısacası, sermaye birikimi planlamayı gerektiren ciddi bir faaliyetir ve bu *faaliyet* kapitalist sınıfın toplumsal yapının bütünü üzerinde inşa ettiği iktidarının ayrılmaz bir parçasıdır.

Kapitalist sınıfın en üst katmanını oluşturan finans kapitalin faaliyetleri ve örgütlenmesi üzerine araştırmalarıyla tanınan Kanadalı siyasal iktisatçı William Carroll dev şirket gruplarının (*corporations*) iktidarının *iki yüzü* bulunduğuna dikkat çeker¹¹. Ona göre *şirketlerin iktidarının* bir yüzü *sermaye birikimine*, diğer yüzü *kültürel ve siyasal hegemonya* mücadelesine dönüktür. Şirketlerin sermaye birikimine odaklanan iktidar örgütlenmesi ya da kısaca *ekonomik iktidarı* kendi içinde üç alt ögeden oluşur. Bunlardan birincisi *stratejik iktidardır*. Kapitalist sınıfın ekonomik iktidarının bu bileşeni uzun dönemli şirket hedeflerinin belirlenmesi ve bunlara ulaşılabilmesi için yapılması gerekenlerin başlatılması hakkında *kararların* alınmasını içerir. İkincisi stratejilerin hayata geçirilmesi

10 A. D. Chandler, *Scale and Scope: The Dynamics of Industrial Capitalism*, Cambridge, Mass: Belknap, 1990.

11 W. K. Carroll, “From Canadian Corporate Elite to Transnational Capitalist Class: Transitions in the Organization of Corporate Power”, *Review of Canadian Sociology and Anthropology*, 44:1:265-288, 2007.

işini kapsayan *işlemsel iktidardır (operational power)*. Ekonomik iktidarın bu bileşeni şirketlerin bürokratik örgütlemesine tabi olarak hiyerarşik bir yapıda şirketlerin işlevsel (icracı) yöneticileri arasında dağıtılmıştır. Üçüncüsü ise mali kuruluşların ellerindeki “fonlara” dayanarak şirketler üzerinde uyguladığı *kaynak dağıtımı iktidarındır (allocative power)*. Bu sonuncusu şirketlerin stratejilerini oluştururlarken dikkate almaları gereken “iş ortamının” genel koşullarını biçimlendirebilme erkini içerir. Dolayısıyla, kaynak dağıtımı konusunda bağımsız hareket edebilme kapasitesinin finans kapitalin ekonomik iktidarının en önemli bileşenini oluşturduğu söylenebilir. Aşağıda göreceğimiz gibi, Türkiye finans kapitali özellikle mali kaynaklara ulaşabilme bakımından emperyalist sermayeye bağımlı olduğundan güçsüz bir sınıf görünümündedir.

Finans kapitalin ekonomik iktidarının alt öğelerinin tanımlarından da anlaşılacağı gibi, bunların her biri belirli örgütlenmelere ve bu örgütlenmeler dolayısıyla işlerini yürüten faillere işaret etmektedir. Stratejik iktidarın örgütlenme alanı şirketlerin yönetim kurullarıdır (*board of directors*). Yönetim kurulları genellikle dev şirket gruplarının mülkiyetindeki birçok şirketin yönetim kurulu üyelerini bir araya getiren karar birimleridir. Buralarda bireysel ve kurumsal hissedarların çıkarları uyumlaştırılarak stratejik hedefler belirlenir. Bu işin kolay bir iş olmadığını ve çıkar çatışmaları içerebileceğini görmek zor olmasa gerekir. Bu anlamda, stratejik iktidarın kendisi şirketlerin ortakları yani hissedarları arasında iktidar mücadelesine sahne olan bir savaş alanı olarak da düşünülebilir. İşlemsel iktidarın alanı şirketlerin faaliyetlerinden sorumlu yöneticilerin yetkilerini kullanarak tedarik, üretim ve dağıtım süreçlerine yönelik uygulamalar hakkında karar aldıkları icra kurullarıdır (*board of executives*). Bunların asli görevi maliyetleri düşürmek (yani artı değeri yükseltmek) ve rakiplerin aleyhine satışları artırmaktır. Kaynak dağıtımı iktidarının alanını ise mali kuruluşlarla şirketlerin yönetim kurullarının iç içe geçtiği ortamlar oluşturur (*interlocking directorates*). Bunlar mali kuruluşlarla şirketler arasında bir dizi karmaşık borç ve alacak ilişkisini yaratan yatırım ve finansman kararlarının alındığı oluşumlardır.

Caroll yönetim kurullarını finans kapitalin ekonomik iktidarının üç bileşenini –*stratejik, işlemsel ve kaynak dağıtımı*- kaynaştırıcı oluşumlar olarak kavramlaştırmayı önermektedir. Buna karşın, işlemsel iktidarın genellikle tekil şirketlere içkin bir nitelik taşıdığını vurgulayarak, bunun diğer ikisinden farklı olarak finans kapitalin profesyonel yöneticilere delege ettiği bir iktidar alanı ola-

Devrimci Marksizm

rak ele alınmasının daha doğru olacağını ima etmektedir¹². Dolayısıyla şirketlerin yönetim kurulları dolayısıyla stratejik ve kaynak dağıtımını iktidar bileşenlerini bir araya getiriş tarzlarını incelenmenin, finans kapitalin yapısal oluşumunu çözümlmek için yeterli olacağını düşünmektedir. Ona göre bu tür bir çözümlemenin sonucunda, tekelleşme ve uluslararasılaşma koşulları altında (yani Lenin'in emperyalist aşama olarak tanımladığı kapitalizm koşullarında), finans kapitalin para ve sanayi sermayelerini bütünleştirmesinin belirli ulusal ortamlara özgü tarzlarını ortaya çıkarmak mümkün olacaktır.

Bu alanda yapılan araştırmalar emperyalist devletlerin finans kapitallerinin oluşumunu karakterize eden iki farklı temel tarz ortaya çıkarmıştır. Bunlardan birincisi, “organize kapitalizm” olarak isimlendirilmektedir. Burada bankalarla sanayi şirketlerinin yönetim kurulları iç içe geçmiş yapılar şeklinde sıkıca kenetlenmiş, böylelikle para ve sanayi sermayelerinin kaynak dağıtımını ve stratejik iktidarı tek bir dev şirketin çatısı altında merkezileştirilmiştir. Bu oluşum Kıta Avrupa'sı ve Japonya'da hâkimdir. İkinci tarzda ise para ve sanayi sermayelerini temsil eden kesimler birbirlerinden görece bağımsızdırlar. Sistemin bütününde sermaye piyasası (borsa) başta olmak üzere mali sektör hâkim konumdadır ve sanayi şirketleri ile bağımlı borsa üzerinden hisse alım satımı ve banka sistemi kanalıyla çoğunlukla krediler yoluyla kurmaktadır. Dolayısıyla bu tarz bir finans kapital oluşumunun hâkim olduğu ortamlarda stratejik ve kaynak dağıtımını iktidar bileşenleri daha az kenetlenmişlerdir. Bu tarz oluşumların vatanı Amerika ve İngiltere'dir. Caroll Kanada'yı bu iki temel tarzın bir karışımı olarak nitelemektedir.

Dev şirket gruplarının ekonomik iktidarlarının *güvence* altına alınması siyasal ve kültürel alanlarda da finans kapitalin iktidarı ele geçirmesini zorunlu kılar. Bu nedenle burjuva parlamenter sisteminin temel kurumları olan siyasi partiler ile kapitalist devletin adalet ve güvenlikten sorumlu organizasyonları ve “sivil toplumun” en önemli kültürel kurumlarını oluşturan medya, üniversite ve eğlence sektörleri finans kapitalin hâkimiyet kurmak zorunda olduğu ekono-

12 Chandler'in bir başka klasikleşmiş çalışması olan *Strategy and Structure: Chapters in the History of American Industrial Enterprise* (Cambridge: the MIT Press, 1969) adlı kitabında ileri sürdükleri Caroll'ın bu yaklaşımını desteklemektedir. Chandler, Amerikan finans kapitalinin dev şirketleri olan General Motors, DuPont, Exxon ve Sears, Roebuck & Company'nin işlevsel yöneticilerinin tasarladıkları organizasyon yapılarının yönetim kurullarının stratejilerinden türettiklerini gözlemlemiştir. Bu bulgusuna dayanarak yönetim çalışmaları alanında bir özdeyişe dönüşmüş olan “strateji yapıyı önceler” (*strategy precedes structure*) sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle, Caroll'ın finans kapitalin ekonomik iktidarı açısından işlevsel iktidarı diğer iki iktidar bileşenine görece ikincil önemde ele alıyor oluşu anlamlı bir tercihtir. Bu kavramlaştırma “ücretli” görünümünde olan işlevsel yöneticilerin finans kapitalin iktidar ağları içinde yer aldıklarını ve sermaye birikiminin sürdürülmesinde kritik bir rol oynadıklarını görmemizi engellemelidir.

mi-dışı sınıf mücadelesi alanları olarak öne çıkar. Marksist devrimci ve kuramcı Gramsci'nin kavramlaştırmasına sadık kalarak ifade edersek, burada saydığımız kurumlar ve organizasyonlar finans kapitalin siyasal ve kültürel liderlik kurabilmek amacıyla *mevzi savaşlarını* sürdürmek zorunda olduğu alanlardır. Finans kapitalin sınıf mücadelesinin bu nazik bölgesinde başarılı olabilmesi her şeyden önce kendi içinde kültürel ve ideolojik bölünmeleri denetim altında tutabilmesini, yani sınıf içi ideolojik çatışmaları ve kırılmaları uyumlaştırabilmesini gerektirir. Bir başka deyişle, finans kapitalin ekonomi alanındaki hâkimiyetini *yönetici sınıf* konumuna dönüştürebilmesi toplumun önüne siyasal ve kültürel olarak tek bir vücut halinde çıkabilmesini öngörür. Bu nedenle, ekonomik olarak ne kadar güçlü olursa olsun, bu sınıf kültürel ve ideolojik olarak bölünmüşse sınıf mücadelelerinde yalpalayarak zayıf düşer. Finans kapitalin hâkim olduğu toplumsal oluşumlarda bu sınıfın iktidarının “demokratik” yollardan sürdürülebilmesi “iş dünyasının” tek ses, tek yürek olmasına bağlıdır. Bu sınıfın “think tankları” yani düşünce kuruluşları ve “işadamları dernekleri” birbirleriyle çelişen politika ve görüş önerileriyle ortaya çıkıyorlarsa ya da siyasal temsilcileri olan partiler birbirlerine taban tabana zıt ideolojilerle sınıfın çıkarlarını parlamentoya taşımaya çalışıyorlarsa, zaten özsel olarak mevcut olmayan burjuva demokrasisi biçimsel olarak da rafa kaldırılabilir. Bu tür tarihsel uğraklar Lenin'in ne kadar haklı olduğunu bir kere daha kanıtlar: Emperyalist aşama kapitalizmin gerilme ve bu anlamda gericilik aşamasıdır. Dolayısıyla toplumun tümünde yaşanan ve bir türlü çözülemeyen “demokrasi sorunu” finans kapitalin siyasal ve kültürel krizinin bir göstergesi olarak da okunabilir.

Türkiye’de finans kapitalin ekonomik iktidar yapısı hakkında gözlemler

Türkiye’de finans kapitalin ekonomik iktidarının tarihsel temellerini anlayabilmek için burjuva devletin oluşumunu şekillendiren özgül koşulları kısaca anımsamak gerekir. İlk elde hatırlanması gereken devletin kuruluşundan 1950'lere kadar sanayi burjuvazisinin güçlenip yönetici bir sınıfa dönüşebilmesine izin veren iktisadi ve siyasi koşulların mevcut olmayışıdır.¹³ Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda özel sanayi girişimciliği yok denecek kadar azdır. 1920'lerde siyasal çalkantılarla baş etmek zorunda kalan Türkiye burjuva devleti Osmanlı devletinden miras kalan ağır bir dış borç yükünü kabul etmiştir. Bu koşullar altında bir yandan sanayi burjuvazisini dış rekabetten koruyarak, diğer yanda da kamu kaynaklarını bu sınıfa aktararak ilkel birikimi hızlandırmak mümkün olmamıştır. 1930'ların dünya bunalımı koşulları altında devletin doğrudan girişimciliğiyle,

¹³ Burada özet olarak sunulan bilgilerin kapsamlı bir incelemesi için bkz. Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2005*, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.

Devrimci Marksizm

sanayi planları çerçevesinde sanayileşme süreci başlatılmışsa da, bu durum emperyalizmin ikinci paylaşım savaşının başlamasıyla sekteye uğramıştır. Buna rağmen savaş koşulları altında tefecilik ve karaborsacılık faaliyetleri görülmedik ölçüde artmış, bu ise Türkiye burjuvazisinin ilkel birikimine beklenmedik bir ivme kazandırmıştır.

Savaş sonrası dönemde çok partili rejime geçilmesiyle burjuvazi, sanayi girişimciliğine yönelmiş, kamu kaynaklarının ve varlıklarının ele geçirilmesinde önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde sanayi burjuvazisinin sermaye birikimi sürecinde karşılaştığı organizasyonel sorunlarını aşmasına yardımcı olabilecek şekilde Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği gibi anayasal örgütler oluşturulmuştur. Bununla birlikte, 1950'ler boyunca yükselen İstanbul merkezli sanayi burjuvazisi siyasi temsil alanında iktidarı tam anlamıyla ele geçirememiş, Demokrat Parti (DP) hükümetlerine tabi olarak Anadolu'nun toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisiyle ortak hareket etmek zorunda kalmıştır. DP hükümetlerinin seçim stratejileri, hükümet yapısı ve sosyal ve ekonomik politikaları ülkenin demografik koşulları gereği ikinci gruba yakın olmasına neden olduğundan, sanayi burjuvazisi 1950'lerin ikinci yarısından itibaren DP'ten uzaklaşmaya başlamıştır.¹⁴

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sanayi burjuvazisinin iktisadi ve siyasi alanda önünü açmıştır. Bu dönemde devreye sokulan beş yıllık kalkınma planları ve uygulanan ekonomi politikaları sonucunda 1970'lerde sanayi sermayesi birikimi yoğunlaşmış, modern anlamda bir sanayi proletaryasının ve işçi sınıfı örgütlerinin ortaya çıkması bu sürece eşlik etmiştir. 1970'lere yine siyasi bir krizle girilmiştir. Bir yandan burjuva hükümetleri İstanbul ve Anadolu ekseninde büyük ve küçük sermaye oluşumları arasında bölündüklerinden yalpalamaktadırlar. Diğer yandan da yine bu hükümetler yükselen işçi sınıfı muhalefetinin durdurulmasını isteyen sanayi burjuvazisinin devletin siyasi ve fiziki baskılarını artırması taleplerini karşılayabilme problemiyle boğuşmaktadırlar. Neticede 1980'ler yaklaşırken bu iki sorunun çözülmemesine bağlı olarak "rejim" krizi kaçınılmaz olmuştur. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi bu noktada devreye girmiş ve dünya kapitalizminin de kriz ve dönüşümüne tekabül eden bu tarihte Türkiye'nin sözde burjuva demokrasisi askıya alınmıştır.

Baskı rejimi altında 1980'lerde siyasi ve iktisadi yapıda gerçekleştirilen dönüşümler sanayi burjuvazisinin 1970'lerde başlayan finans kapitale evrilmesinde bir kaldıraç görevi görmüştür. 1960'larda kurulan büyük şirketler bu yeni dönemde görülmedik bir devlet desteğini arkalarına alarak, sanayi ve finans sermayelerinin birleştirildiği dev şirketlere dönüşerek dış pazarlara açılmaya başlamışlardır. Bu dönemde sermaye birikimi açısından dünya kapitalizminin

¹⁴ Bu gelişmenin arkasında yatan sınıf dinamikleri için bkz. Sungur Savran, *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri: 1919-1980*, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992.

yeni kuralları gereği ihracata öncelik verilmeye başlanmıştır. Bu ise mevcut sanayileşme düzeyinde düşük emek maliyetleriyle üretilen emek yoğun ürünler üzerinden dış rekabete yönelmeyi zorunlu hale getirmiş, bu girişimin önemli bir bölümü ise “Özallı yıllar” olarak bilinen 1980’lerin ikinci yarısından itibaren ANAP hükümetlerince Anadolu’da palazlandırılan sanayi burjuvazisine bırakılmıştır. 1990’ların başına gelindiğinde “Anadolu Sermayesi” olarak adlandırılan bu yeni sanayi burjuvazisi de artık finans kapitale evrilmeye başlamıştır. İşin ilginç yanı “Yeşil Sermaye” olarak anılan “Anadolu Sermayesi” Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri devletin merkezinde yer alan ve 1960’ların sonunda finans kapitale dönüşen İstanbul kökenli burjuvaziyle, 1950’lerden bu yana siyasi mücadele içinde olup, bu mücadelelerden hep kaybeden olarak çıkmış olan aileler ve örgütlerden oluşmaktadır. Kısacası gelinen noktada finans kapital toplumsal yapının tümünde tahakküm kurmuş olmakla birlikte, bu sınıf kendi içinde iki kampa bölünmüş bir durumdadır. Özetle, bir sonraki bölümde ele alacağımız gibi, “tepeden” burjuva devriminin bir sonucu olarak gelişen iktisadi, siyasi ve sosyal koşullar, Türkiye finans kapitalinin “Batıcı”/“İslamcı” ekseninde ikiye bölünmüş bir sınıf olarak kendi içinde süren ve uzlaştırılması oldukça zor olan bir kutuplaşmayla malul bırakmıştır.

Bu bölümde vurgulamamız gereken şey, günümüzde Türkiye’nin büyük burjuvazisinin artık bir sanayi burjuvazisi olarak düşünülmesinin pek mümkün olmadığıdır¹⁵. Savran’a göre, bu sınıf “kelimenin klasik Marksist anlamında” bir *finans kapital* oluşumudur. Savran ayrıca Türkiye büyük burjuvazisinin Doğu Asya kapitalizminin *keiretsu* ve *chaebol* türü şirket grupları yapısına benzer şekilde *holding* tarzı bir örgütlenmeyle para ve sanayi sermayelerini birbirlerine kenetlediğine dikkat çekmektedir. Daha sonra göreceğimiz gibi, Türkiye burjuvazisinin bu hâkim tabakasının finans kapital olarak kavramlaştırılması son on yılda gündeme gelen iki askeri müdahalenin (28 Şubat ve 27 Nisan) ve bunları takiben siyasal ortamı istila eden gizemli “demokrasi sorununun” anlaşılabilmesinde kilit bir öneme sahiptir. Yalnız bu tartışmaya geçmeden önce, yukarıda sunduğumuz kuramsal çerçeveye dayanarak Türkiye’de finans kapitalin *ekonomik iktidarının* örgütlenme tarzını kısaca gözden geçirmemiz gerekir.

Gerçekten de Türkiye’de finans kapitalin ekonomik örgütlenmesi Japonya’nın *keiretsu* ve Güney Kore’nin *chaebol* şirket gruplarının yapısını andırmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’nin *holdingleri* bunların her ikisine de tam anlamıyla benzememektedir. Bunu görebilmek için öncelikle keiretsularla chaebollar arasındaki bazı temel farklılıkları anımsamak faydalı olacaktır.¹⁶ Japonya’nın keiretsuları

15 Sungur Savran, “The Legacy of the Twentieth Century”, Neşecan Balkan ve Sungur Savran, *The politics of permanent crisis: class, ideology and state in Turkey*, New York: Nova Science Publishers, 2002 içinde, s.18.

16 Bu konuda ayrıntılı analizler içeren çalışmalar için bkz. Takao Shiba ve Masahiro Shimotani (editörler), *Beyond the firm: business groups in international and historical perspective*, Oxford: Oxford University Press, 1997.

büyük bir bankanın temelinde bir araya getirilmiş çok sayıda şirketten oluşurken, chaebolların bünyelerinde banka bulundurmaları hukuken engellenmiştir. Bir başka deyişle, keiretsularda grubun bünyesinde yer alan bir banka grup şirketlerine doğrudan kredi açabilmekte ve bunlara iştirakler yoluyla ortak olabilmekteyken, chaebollara bu olanaklar Güney Kore devleti tarafından yasaklanmıştır. Keiretsu örgütlenmesinde merkezi konumda olan bankalar grup şirketleriyle sadece krediler ve iştirakler kanalıyla birleşmemişlerdir. Bunlar aynı zamanda şirketlerin yönetim kurullarında kendi üyeleriyle temsil edilebilme olanağına da sahiptirler. Bu bağlantı sayesinde bankalar şirketlerin stratejik hedeflerinin oluşturulmasında ve kararların alınmasında etkili olabilmektedirler. Keiretsulardan farklı olarak chaebollarda bankaların şirketlerin stratejik kararlarına doğrudan katılımı ve müdahalesi mümkün değildir. Bu nedenle Japonya'nın aksine Güney Kore'de "kaynak dağıtım iktidarının" şirket gruplarına içselleştirilmiş olduğu söylenemez. Bu durum Güney Kore kapitalist devletinin izlediği "kalkınma" stratejisinin bir sonucudur. Güney Kore devleti banka kredilerinin tahsisini kalkınma planlarına ve stratejilerine göre öncelikli tespit ettiği sektörlerle yöneltebilmek için bu yolu izlemiştir. Keiretsularla chaebollar arasındaki bir başka önemli farklılık mülkiyet ve denetim yapılarından kaynaklanmaktadır. Chaebollar şirketlerin hisselerinin çoğunluğunu mülkiyetinde tutan aileler tarafından yönetilirlerken, keiretsular kapitalistler arası bir koalisyon görünümünde olan çok ortaklı oluşumlardır. Bu nedenle chaebollarda stratejik iktidarın aile mülkiyeti temelinde *merkezileştirilmesi* mümkün olabilmekteyken, keiretsularda stratejik iktidar âdemi-merkeziyetçi bir yapı sergilemektedir. Chaebollarda görülmeyen fakat keiretsularda çokça rastlanan "profesyonel" yöneticilerin yönetim kurullarında ve dolayısıyla strateji süreçlerinde görev alıyor oluşunun önemli bir nedeni budur.

Japonya'nın ve Güney Kore'nin finans kapital oluşumlarıyla karşılaştırıldığında, Türkiye büyük burjuvazisinin ekonomik iktidarını sanki bu iki özgün ulusal örgütlenme tarzının belli bir karışımıyla oluşturulmuş bir tarzda inşa ettiği söylenebilir. Türkiye'nin en büyük holdingleri bir taraftan chaebollar gibi aile şirketleriyken, diğer taraftan da keiretsularda olduğu gibi büyük bir bankanın temelinde kurulmuşlardır. Aşağıdaki tabloda, genelleştirmeye izin vermese de ayrıntılı bir gözlem imkânı sunabileceği düşünülerek, Türkiye'nin büyük holdinglerinden sadece dört tanesi seçilmiş ve bunların ekonomik iktidar yapıları incelenmiştir. Bu holdinglerin seçiminde öncelikli olarak bankalar dikkate alınmıştır. Böylelikle Türkiye'nin en büyük üç özel bankası olan Akbank, Yapı Kredi ve Garanti Bankası ile ülkenin en büyük "Yeşil" ya da "İslami" sermaye grubunun bankası olan Türkiye Finans Katılım Bankası belirlenmiş ve dolayısıyla bu bankaları bünyelerinde bulunduran holdingler seçilmiştir.

Bu holdinglerin hepsinde yönetim kurullarının başkanı kurucu ailenin bir üyesidir. Tablodan da görülebileceği gibi, bu holdinglerin hepsi büyük bir bankanın merkezi bir konum kapladığı *yatay ve dikey* olarak bütünleştirilmiş şirket grupları

görünümündedirler. Bunlardan Koç, Sabancı ve Doğuş gruplarının bünyesinde yer alan bankalar Türkiye'nin en köklü özel bankalarıdır. Ülker grubunda yer alan Türkiye Finans Katılım Bankası ise son yıllarda hızla büyüyen bir banka görünümündedir. Bu bankaların her biri holding dışı büyük bir ortakla birleşmiş olmakla birlikte, holding yönetimleri bu bankaların yönetim ve icra kurullarında belirleyici bir güce sahiptir.

Holding	Banka	Grubun Önde Gelen Şirketleri /Öncelikli Sektörleri
Koç	Yapı Kredi	Şirketler: Beko, Ford Otosan, Otokoç, Ram, Opet, Koçtaş, Koç Allianz, Divan Grubu Sektörler: Finans, Bankacılık, Sigortacılık, Otomotiv, Petro-kimya, İnşaat Malzemeleri, Enerji
Sabancı	Akbank	Şirketler: Kordsa, Temsa, Carrefoursa, Diasa, Teknosa, Gıdasa, Akçansa, Çimsa, Enerjisa, Bossa Sektörler: Finans, Bankacılık, Sigortacılık, Otomotiv, Lastik, İnşaat Malzemeleri (Çimento), Perakendecilik, Enerji,
Doğuş	Garanti	Şirketler: Doğuş Otomotiv, Doğuş İnşaat, NTV, Antur Turizm, Garanti Turizm, Doğuş-GE GYO Sektörler: Finans, Bankacılık, Sigortacılık, Otomotiv, İnşaat, Medya, Turizm, Gayrimenkul
Ülker	Türkiye Finans	Şirketler: Anadolu Gıda, Atlas Gıda Pazarlama, Ülker Bisküvi Sanayi, Polisan, Global İletişim Sektörler: Finans, Bankacılık, Gıda, Ambalaj, Bilişim

Türkiye’de finans kapitalin örgütlenmesinde bankaların merkezi bir konumda olduklarını ve bu konumun öneminin özellikle 2001 krizinden sonra daha da artmakta olduğunu görebilmek için burada seçmiş olduğumuz dört bankayla ilgili bazı verilere kısaca bakmak aydınlatıcı olabilir. Koç grubunun bankası olan Yapı Kredi Türkiye bankacılık sektöründe kendisine büyük bir *değer* atfedilen bir “unvanı” temsil etmektedir. Yapı Kredi Türkiye’nin ulusal ölçekte kurulmuş ilk özel bankasıdır. 1944 yılında kurulan bu banka reklâmlarında kullandığı “hizmette sınır yoktur” deyişiyile neredeyse ülkenin hemen her yanında banka denilince akla gelen ilk “marka” olmayı *başarmıştır*. Koç grubunun 1980’li yıllarda kurduğu bankası Koçbank ise bu tür yaygın bir *takdir ve beğeni* kazanamamıştır. Koçbank Yapı Kredi’nin hisselerinin % 57,4’lük kısmını 2005 yılında satın aldıktan sonra, 2006 yılında bu payı % 67,3’e çıkarmış ve aynı yıl kendi ticari unvanını terk ederek ortaya çıkan yeni bankanın adını (markasını) Yapı Kredi olarak tescil ettirmiştir. Bu strateji Koç grubunun bir yandan bankacılık sektöründe bir türlü oluşturamadığı “marka” sorununu çözmeye çalıştığını ama aslında daha çok ülke çapında bankacılık ilişkileri ağının en gelişmiş kurumlarından birini ele geçire-

rek “finans sektöründe” derinleşen rekabette lider konuma gelmeyi hedeflediğini göstermektedir. Nitekim bu yönde bir karar Yapı Kredi satın alınmadan çok önce gündeme gelmiş ve 2001 yılında harekete geçilmiştir. Bundan sonrasını Yapı Kredi’nin web sayfasından okuyalım: “Koç Grubu’nun finans sektöründe büyüme kararı alması ile Mart 2001’de Koç Finansal Hizmetler A.Ş. (KFH) bir *yönetim şirketi* olarak kurulmuş ve Koç Grubu’nun sahip olduğu Koçbank ve bünyesindeki finansal şirketler bu çatı altında toplanmıştır. Koç Finansal Hizmetler A.Ş.’nin kurulması ile başlayan *yapılanma* sürecinde yaşanan önemli gelişmelerden biri de, UniCredito Italiano (UniCredit) ile *stratejik ortaklık* kurulması olmuştur. Türk Finans sektöründe, ilk yabancı ortaklığın gerçekleştirilmesini temsil eden Koç Topluluğu ve UniCredit işbirliği, her iki hissedarın Koç Finansal Hizmetler A.Ş.’nin %50 hissesine sahip olduğu bir anlaşmanın Ekim 2002’de imzalanması ile gerçekleştirilmiştir. Her iki hissedar, Koç Finansal Hizmetler A.Ş.’nin piyasalardaki konumunu güçlendirip büyümesi ve Türkiye’nin önde gelen finansal gruplarından biri olması konusunda fikir birliğine varmıştır” (vurgu bize ait)

Koç ailesi ve UniCredit hissedarlığının yönetiminde satın alınan ve yenisinden yapılandırılan Yapı Kredi’nin stratejik hedefi “pazar payını” sürekli yükseltmektir. Bu hedefe ulaşmak için Koçbank’tan devralınan yapılar ve modeller kullanılmaktadır. Bundan sonrasını yine Yapı Kredi’nin web sayfasından izleyelim: “Her segmente yönelik özel hizmet modeli geliştirilmiştir, satış odaklı yapının geliştirilmesi amacıyla operasyonlar merkezileştirilerek şubelerde yapılan operasyonel işlemler azaltılmıştır”. Ayrıca “özel bankacılık merkezleri” açılarak “teknik donanım ve deneyime sahip ekiplerle” *Özel Bankacılık* hizmeti sunulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, “bireysel bankacılık alanında ise birçok yeni ürünle” piyasa rekabeti, deyim yerindeyse, kızıştırılmıştır. Bu ürünlere verilen isimler (Çalışan Hesap, Akıllı Paket, Akıllı Plus Paket, Okullu Paket, Pusula vb. gibi) bankanın işini (business) kredi piyasasında *çeşitlenme* stratejisine odakladığını göstermektedir. Web sayfasında da belirtildiği gibi, banka “müşterilerinin farklı ihtiyaçlarına cevap vermek için krediler alanında *piyasaya kıyasla daha avantajlı imkânlar* sunmaya başlamıştır (Konut, Konut İyileştirme, Taşıt, Motosiklet, PC, Ferdi Destek vb. gibi)” (vurgu bize ait).

Sabancı grubunun bankası olan Akbank 1948 yılında Adana’da “pamuk üreticilerine finansman sağlamak amacıyla kurulmuştur.” Akbank 1960’ların sonuna gelindiğinde ulusal ölçekte bir banka konumuna gelmiştir. 1996 yılından başlayarak bir on yıl boyunca bir dizi ihtisaslaşmış finans şirketini kurup bünyesine katan Akbank, 2006 yılında Amerikan Citigroup şirketiyle “*stratejik ortaklık sözleşmesi*” imzalayarak, bankanın % 20’lik bir hissesini bu şirkete satmıştır. Bu sözleşme çerçevesinde Citigroup’un bir temsilcisinin yönetim kurulunda “icra yetkisi olmayan üye” olarak yer alması kabul edilmiş, buna karşılık Sabancı grubundan bir üyenin de Citigroup’un Türkiye’deki iştiraki olan Citibank’ın yönetim kurulunda aynı koşullarda yer alması kararlaştırılmıştır. Bu konuda Akbank’ın

web sayfasında sunulan bilgiler bankanın Sabancı grubunun gözünde taşıdığı merkezi önemi göstermesi bakımından kayda değerdir: “Bu stratejik ortaklık ile Akbank’ın çoğunluk hissesi Sabancı Grubu ve ailesinin elinde kalmaktadır. Bankamızın kontrolünde ve yönetiminde bir değişiklik olması söz konusu değildir. Ancak doğal olarak güçlü uluslararası bir bankayla ortaklık kurmuş olmanın bize getireceği birçok sinerji, know-how ve pazar avantajı bulunacaktır. Bu avantajların neler olduğunu ve nasıl birlikte değerlendirebileceğimizi önümüzdeki günlerde birlikte yaşayacağız”.

1946 yılında Ankara’da kurulan Garanti Bankası 1983 yılında Doğu grubu tarafından satın alınmıştır. 2001 yılında banka Osmanlı Bankası ile birleşmiştir. 1990 yılında ilk “halka arzı” gerçekleştiren banka, 1993’te Türkiye’de ilk defa yurtdışına hisse ihracı gerçekleştiren kurum olmuştur. Banka’nın mevcut sermayesinin % 49’u borsada işlem görmektedir. Yapı Kredi ve Akbank ile yoğun bir rekabet halinde olan Garanti Bankası’nın pazar payını büyütebilmek amacıyla 2005’de Doğu grubu ile General Electric Consumer Finance (GECF) arasında eşit ortaklık prensibi çerçevesinde “stratejik ortaklık anlaşması” imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, GECF Garanti Bankası’nın sermayesinin % 25,5’ini satın alarak banka yönetiminde Doğu grubu ile eşit ortaklık hakkına sahip olmuştur. Yönetim Kurulu’nun başkanlığı grubun kurucusu olan Ferit Faik Şahenk’de kalmıştır. Garanti Bankası’nın web sayfasında GECF ile “stratejik ortaklığın” önemini vurgulayan şu bilgilere yer verilmektedir: “GECF, dünyanın en büyük holding şirketi olan General Electric Corporation (GE)’in altı temel iş kolundan biridir. GE, 675 milyar dolara yaklaşan aktif büyüklüğü, 350 milyar dolarlık piyasa değeri ve çok az sayıda kuruluşun sahip olabildiği AAA kredi notuna sahiptir. GECF, dünya çapında mağaza kredi kartları, tüketici kredileri, banka kartları, otomobil kredisi ve leasing, ipoteye dayalı konut kredileri (mortgage), kurumsal seyahat ve harcama kartları, borç konsolidasyonu ve kredi sigortası gibi pek çok finansal üründe tecrübe sahibi bir kurumdur. GE’nin gücü ve uluslararası deneyimi, Garanti’nin Türkiye ve bölge konusundaki birikimleriyle birleştiğinde, yeni ürün ve hizmetler sunarak büyüme yeteneğini daha da artıracaktır. GECF ile ortaklık sonucu *Türk bankacılık sektöründe lider konumuna oturmayı hedefleyen Garanti, öncülüğü temsil eden farklı duruşunu* Türkiye sınırları dışına taşıyarak *uluslararası arenaya global bir bakış açısıyla* çıkacaktır. Farklı sektörlerde dünya çapında iş yapan GE Garanti’yi Avrupa’daki büyüme stratejisi doğrultusunda seçmiştir. GE gibi bir dünya devi yeni bir atılım yapabilmek için çağdaş bir yönetim anlayışına, profesyonel bir ekibe, sektörel ve bölgesel yeterliliklere ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda, Garanti’nin kaliteli insan kaynağı, yönetim anlayışı, güçlü markası, üstün teknolojik yapısı ve geniş dağıtım ağı, GE’nin büyümesi için güçlü bir platform sunmaktadır” (vurgu bize ait).

Tablodaki dördüncü banka olan Türkiye Finans Katılım Bankası genellikle “İslami Sermaye” olarak adlandırılan finans kapital oluşumunu temsil etmesi

bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bu bankanın tarihi Dar Al-Maal Al-Islami (DMI) grubu tarafından Faisal Finans'ın 1985 yılında kurulmasıyla başlamaktadır. Bahamalar'da kayıtlı bulunan bu mali kuruluşun merkezi Cenevre'dedir. DMI "İslami bankacılık", "İslami yatırım" ve "İslami sigortacılık" alanlarında faaliyet göstermektedir. Yönetim yapısı Batılı şirketlerinkiyle karşılaştırıldığında ilginç bir farklılık sergileyen DMI'da yönetim kurulunun yanı sıra bir de "dini kurul" (Religious Board) bulunmaktadır. Bu örgütlenmede yönetim kurulunun kararlarının ve faaliyetlerinin *şeriat* ilkelerine uygun olup olmama koşuluna bağlı olarak dini kurul tarafından onaylanması gerekmektedir. DMI'nin elimizdeki 2003 yılı raporuna göz attığımızda söz konusu bu dini kurulun şirket yönetiminde sembolik bir öneme sahip olduğu hissine kapılmamak elde değildir. Yönetim kurulunun sayfalarca aktarılan "çalışmalarından" sonra bütün bu işlerin dini kurul tarafından incelendiği ve şeriata uygun bulduklarına karar verildiği bir paragrafta belirtilmektedir. Bu raporda gözümüze çarpan bir başka ilginç durum ise "dini kurulda" bir Türkiyeli üyenin de yer alıyor oluşudur. Öte yandan hem yönetim kurulunda hem de dini kurulda yer alanların çoğunluğu Arap kökenlidir.

Ülker grubunun bankasının tarihi Faisal Finans'ın hisselerini İsviçre'de yerleşik bir başka İslami şirket olan OLFO'ya 1998 yılında satmasıyla yeni bir evreye girer. OLFO'nun denetimi altında 2001 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren şirketin hisselerinin % 38,82'si 2001 yılında Sabri Ülker tarafından satın alınır. Bu tarihte yapılan genel kurulda bankanın ismi Family Finans Kurumu A.Ş. olarak değiştirilir. Böylelikle, İslami çağrışıma sahip Faisal "markası" yerine daha "global" (yani İngilizce) bir isim tercih edilmiş olur. 2001 yılında şirketin sermayesi 2 trilyon TL'den önce 20 trilyon TL'ye, ardından da 50 trilyon TL'ye çıkarılır. Bu aşamaya geldiğinde Sabri Ülker şirketin hisselerinin % 98,63'ünü ele geçirmiş bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle, Ülker grubunun 2001 yılından başlayarak finans sektöründeki büyük rekabete doğrudan doğruya dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ülker grubu 2005 yılına geldiğimizde, yukarıda incelediğimiz bankalar gibi, büyüyebilmek amacıyla "stratejik ortaklık" arayışına yönelmiştir. Yalnız Ülker'in kendisine "stratejik ortak" olarak seçtiği finansal şirket bu üç bankanın ortaklarından ulusal menşei bakımından farklıdır. Ülker "yabancı" bir ortak yerine, "Kayserili işadamları tarafından % 100 yerli sermaye ile kurulan ilk finans kurumu olan Anadolu Finans" şirketine yaklaşmıştır. 1991 yılında Ankara'da kurulan Anadolu Finans'ın bütün hisseleri 1999 yılında "mobilya, ev tekstili ve kablo sektörünün önde gelen kuruluşlarının sahibi Boydak Grubu (Boydak ailesi olarak okunabilir)" tarafından satın alınmıştır. 2005 yılında Boydak'ların Anadolu Finans Kurumu ile Ülker'lerin Family Finans A.Ş.'si birleşmişlerdir. Aynı yıl bu birleşmenin ürünü olan şirkete Türkiye Finans Katılım Bankası unvanı verilmiştir. Bundan sonrasını bankanın web sitesinden okuyabiliriz: "Sonuçta Türkiye'nin önde gelen iki büyük grubu olan Boydak ve Ülker Grupları, finans sektöründe hizmet veren kurumları Anadolu Finans

ve Family Finans'ı, *global ekonomi koşullarına ayak uydurmak* ve Türkiye'ye çok daha faydalı olmak için kendi iradeleri ile 30 Aralık 2005 tarihinde Türkiye Finans Katılım Bankası adı altında birleştirmiştir. 12 bin çalışanı ile istihdama büyük katkı sağlayan Boydak Holding; İstikbal, Hes Kablo, Bellona, Mondi, Deco, Hukla gibi birçok tanınan markası ile hafızalarımızda yer edinmiştir. Her geçen gün gücüne güç katan Boydak Holding; Merkez Çelik, Hes Kablo, Boytaş Mobilya, İstikbal Mobilya, Boyteks Tekstil ve Form Sünger şirketleri ile 2006 yılı İSO 500 listesine altı iştirakini sokmayı başarmıştır. Ülker Grubu ise 70'e yakın şirket, 10'u yurtdışında 38 fabrika, 110 ülkeye ihracat, 150 marka, 1.800 çeşit ürün ve 42 bine ulaşan çalışan sayısı ile dünyanın dev şirketleriyle rekabetini sürdürüyor. 62 yılda küçük bir bisküvi imalathanesinden entegre bir Ülker Şirketler Topluluğu'na dönüşen ve 2006 yılı İSO 500 listesine 13 iştirakiyle giren Ülker'in, lokomotif ve örnek şirketi bugün de Ülker Gıda San. ve Tic. A.Ş.'dir. Bu paralelde Ülker Grubu'nun temel işi 62 yıl sonra bile hâlâ bisküvi, çikolata ve şekerleme odaklı. Bu iki büyük gruptan ve Türkiye'den aldığı destekle büyüyen, 138 şubesi, 2.800'ü geçen çalışanı ve 1 milyonu aşan müşterisiyle hizmet veren Türkiye Finans, Türkiye'den aldığı Türkiye'ye vererek, Türkiye'nin lider katılım bankası olma sorumluluğunu taşımaktadır" (vurgu bize ait)

Daha önce vurguladığımız gibi, Türkiye'nin holdingleri Güney Kore'nin chaebollarına benzer şekilde birer aile şirketi görünümündedirler. Peki ama "küreselleşme" olarak anılan yakın dönemde kendilerini "uluslararası arenaya odaklanmış dev global" şirketler olarak yeniden yapılandıran bu holdingler artık gerçekten birer *basit* aile şirketi olarak düşünülebilirler mi? Hiç kuşkusuz bu kritik sorunun yanıtı bu şirketlerin günümüzdeki *yönetim kurullarının* oluşumunu ve bunların bileşimini ayrıntılı bir şekilde incelemeyi gerektirmektedir. Bu tür kapsamlı bilimsel bir çalışma Öktem ve Üsdiken tarafından yapılmıştır.¹⁷ Marksist kuramcılara çok değerli bilgiler sunan bu akademik çalışmanın bazı önemli sonuçlarını kısaca özetleyerek hem bu soruya bir yanıt verebilir, hem de Türkiye'de finans kapitalin ekonomik örgütlenmesinin stratejik iktidar bileşeninin oluşumu üzerine bazı tespitler yaparak bu bahsi kapatabiliriz.

Öktem ve Üsdiken'nin zahmetli hesaplamalarına göre, "holding şirketlerinin yönetim kurulları ortalama olarak yaklaşık % 70 oranında grubun içinden ama şirketin dışından üyelerden oluşmaktadır. Şirketin içinden yöneticilerin payıysa ortalamada yönetim kurulu başına % 10'u bile bulmamaktadır."¹⁸ Bu bulgu son derece önemlidir; çünkü şirketlerin işlemlerinden (operasyonlarından) sorumlu olan yöneticilerin yönetim kurullarında temsil edilmedikleri görülmektedir.

17 Özlem Öktem ve Behlül Üsdiken, "Kurumsal Ortamda Değişim ve Büyük Aile Holdingleri Bünyesindeki Şirketlerin Yönetim Kurullarında "İcrada Görevli Olmayan" ve "Bağımsız" Üyeler", *Amme İdaresi Dergisi* (baskıda).

18 Öktem ve Üsdiken, s. 25

Yukarıda sunduğumuz kuramsal çerçeve açısından bunun anlamı şudur: stratejik iktidarı elinde tutan yönetim kurulları üyeleri her kimse, bunlar bu iktidarlarını *işlemsel iktidara* sahip yöneticilerle paylaşmama eğilimindedirler. Asıl ilginç “icrada görevli olmayan” bu yönetim kurulu üyelerinin bileşimidir. Bu üyeler “büyük ölçüde” şirketlerin çoğunluk hisselerini ellerinde bulunduran “aile (veya ailelerin) fertleri, holding merkezinden veya diğer şirketlerinden yöneticiler ve bu konumlardan emekli olanlardır. Dolayısıyla, icrada görevli değildirler ama *dışarıdan da değildirler*”¹⁹ (vurgu bize ait). Araştırmacıların söz konusu bu gözleme dayanarak vardığı sonuç bizim için oldukça önemlidir: *Türkiye finans kapitali mülkiyetindeki şirketleri merkezîyetçi bir stratejik iktidar yapısında denetimi ve yönlendirmesi altında tutma eğilimindedir.*

Öktem ve Üsdiken bu sonucun daha önceki çalışmalarla uyumlu olduğunu belirtmekle birlikte, holdinglerin “yönetim yapısında” bazı yeni özelliklerin ortaya çıkmaya başladığından da söz edilebileceğini ima etmektedirler. Onlara göre, “aile fertlerinin şirketlerin bilfiil yönetiminden nispeten uzaklaştıkları ve hatta yönetim kurulu üyeliklerini *bile* merkezi konumlara çıkmış bazı aylıklı yöneticilerle paylaştıkları bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir.” (vurgu bize ait) Buna rağmen Türkiye’nin holdingleri kendi bünyeleri dışından gelen üyeler yoluyla oluşturulabilecek birbirinin içine geçen yönetim kurulları tarzında bir ekonomik iktidar örgütlenmesine yatkın görünmemektedirler. Kısacası, Öktem ve Üsdiken’in dediği gibi, “Türkiye’deki holding şirketlerinin yönetim kurulları birbirlerinden bağımsız şirketlerin ve yöneticilerinin aralarında bağlantı kurulmasını sağlayan bir araç şeklinde kullanılır gibi görünmemektedir.” Bu ise Türkiye’de finans kapitali oluşturan büyük burjuvazinin daha henüz aileler arası ekonomik iktidar paylaşımı noktasından çok uzak olduğunu göstermektedir. Belki bu tür bir kapitalist aileler arası ekonomik işbirliği yakınlaşması “İslami” büyük burjuvazi için, Ülker ve Boydak aileleri örneğinde gördüğümüz gibi, bir ölçüde mümkün hale gelmiş bulunmaktadır. Kuşkusuz bu iddia herhangi bir bilimsel geçerliliğe sahip olmayıp, araştırılması gereken bir soru olarak önümüzde durmaktadır.

Bir sonraki bölüme geçmeden Öktem ve Üsdiken’in işaret ettiği bir başka önemli bilgi eksikliğini de burada belirtip, “yabancı” ortaklar konusuna da kısaca değinelim. Yabancı şirketlerle kurulan stratejik ortaklıkların holdinglerin yönetim kurullarının yapısı ve ortaklığın dışındaki şirketlerle ilişkiler üzerinde ne gibi etkileri bulunduğu hakkında çok az şey bilinmektedir. Öte yandan incelediğimiz örneklere dayanarak, Koç ve Doğu gruplarında olduğu gibi, Türkiye büyük burjuvazisinin içinde stratejik iktidarını yabancılarla *sadece ortaklığın kurulduğu şirket düzeyinde* “eşit” oranda paylaşmaya hazır bir bölümünün varlığından söz edilebilir. Buna rağmen, Sabancı örneğinde gördüğümüz üzere, yabancılara stratejik iktidarlarını devretmek istemeyen bir başka bölümün de mevcut olduğu

¹⁹ Öktem ve Üsdiken, s. 25

düşünülebilir. Bu yapılardan hangisinin ileride daha baskın olacağı konusunda her şeyden önce dünya ölçeğinde sermaye birikiminin dalgalanmaları ve bunlar karşısında holdinglerin ve çok uluslu yabancı şirketlerin izleyecekleri stratejiler belirleyici olacaktır. Şimdilik genel durum holding ve şirket yönetim kurullarının ister yerli, ister yabancı olsun grup dışından gelenlere pek fazla açık olmadığı yönündedir. Dolayısıyla, Türkiye finans kapitalinin *uluslararasılaşmış* olmakla birlikte ekonomik iktidarının *ulusal* karakterini korumakta olduğu söylenebilir.

Türkiye’de finans kapitalin siyasal ve kültürel iktidar yapısı hakkında gözlemler

Daha önce gördüğümüz Türkiye finans kapitalinin Batıcı ve İslamcı fraksiyonlara bölünmesi nedeniyle ikili kültürel bir yapıda oluşu, Marksist kuramcılar arasında olduğu kadar burjuva sosyal bilimcileri arasında da ilgi konusudur. Bu yazının sınırlarını aşsa da bu sınıfsal oluşumun ortaya çıkmasına yol açan tarihsel etkenler hakkında kısa bir hatırlatmada bulunmak bu bölümdeki gözlemlerin Marksist kurama uygun bir içerikte algılanmaları açısından faydalı olacaktır.²⁰ Bu bağlamda, yukarıda geçerken belirttiğimiz gibi, öncelikle Türkiye’de burjuva devletinin oluşumunun klasik Marksist anlamda bir burjuva devrimi sonucunda gerçekleşmediği ve bu nedenle Türkiye burjuvazisinin siyasal iktidarı ele geçirdiği tarihten bugüne kadar işçi sınıfı ve emekçiler üzerinde türdeş kültürel bir liderlik oluşturamadığı vurgulanmalıdır. Kabaca ifade edilirse, bu durumu doğuran temel nedenin Osmanlı monarşisinin çözülme sürecinin özgüllüğü olduğu söylenebilir.

On dokuzuncu yüzyıl biterken artık bir yarı sömürge durumuna gelmiş bulunan Osmanlı monarşisi sanayi ve ticari burjuvazisinin önünü açıp üzerinde yükseldiği “feodalleşmiş” tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi hızlandıracak devlet kurumlarından ve araçlarından yoksundur. Osmanlı burjuvazisini emperyalist burjuvaziler karşısında zayıf bir konuma iten yalnızca bu sınıfın imparatorluğun asırlardır izlediği (izlemeye zorlandığı) serbest ticaret siyasetinin yol açtığı düşük sermaye birikimi düzeyi değil, aynı zamanda bu sınıfın kendi içinde ulusal, etnik ve dini olarak bölünmesidir. Bu iki koşulun varlığında burjuvazinin sivil temsilcileri yoluyla çok-dilli, çok-dinli ve çok-etnisiteli Osmanlı toplumunun alt sınıfları üzerinde siyasal ve kültürel bir liderlik inşa ederek, sosyal bir devrim örgütleyebilme girişimi bir hayli gecikmiştir. Bu durumun doğrudan bir sonucu olarak burjuva devletinin oluşumu burjuvazinin mevcut feodal devlet yapısında reformlar yoluyla açtığı gediklerle uzun bir döneme yayılmak zorunda kalmış; çoğu zaman da bu süreç feodal sınıf ve katmanların karşı saldırılarıyla ulaşılan noktadan geri düşülmesiyle sekteye uğramıştır. 1908 Devrimi bu açıdan önem-

²⁰ Burada sunulan kısa tarihsel arka planın kapsamlı bir ele alınışı için bkz. Savran, *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri*.

Devrimci Marksizm

li bir sıçrama teşkil etmiştir. Balkanlardan başlayarak İstanbul'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada içerisinde etnik ve dini çeşitliliği barındıran önemli bir toplumsal muhalefet örgütlenerek burjuva devrimine doğru ciddi bir adım atılmıştır. Bu süreç sömürgeci bir siyaset izleyen emperyalizmin doğrudan müdahaleleriyle durdurulmuştur. Yirminci yüzyılın başında Türkiye'de ulusal temelli burjuva devletin oluşumuna yol açan dönüşümler ise emperyalizmin derinleşen dünya krizi koşullarında şekillendiğinden, işçi sınıfı ve köylülerin geniş tabanlı kitlesel katılımıyla örgütlenebilecek sosyal bir devrimi burjuva liderliği açısından devre dışı bırakmıştır.

Bunun sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran burjuva liderliği tarımsal yapıları tasfiye ederek kır kent ayrışmasının son bulmasına yol açabilecek bir sınıf mücadelesini sürdürememiştir. Burjuva liderliği bir yandan kentlerdeki küçük işçi sınıfı üzerinde siyasi ve fiziki baskı uygulamış, diğer yandan da köylülük üzerinde denetimi taşranın mülk sahipleri sınıfına terk etmiştir. Büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan Kürt halkının ulusal haklarının da bastırıldığı bu süreç içerisinde iki kültürlü bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Birinci toplum yukarıdan aşağıya reformlarla gerçekleştirilen sosyal devrime bağlı olarak inşa edilmiş güdük bir kamusal alana sahip olan kentli bir toplumdur (ki bu toplumun önemli bir kesimi zamanla resmi Kemalist ideolojinin devrimin başarısı olarak sürekli işaret edeceği toplumsal tabanı oluşturur). İkinci toplum ise tepeden devrimin sahiplendiği burjuva değerleriyle, burjuva evrensel normlarına tümüyle yabancı ve sermaye birikimini daha çok ticaret ve tarımsal artık dolayısıyla sürdüren bir hâkim sınıfın eline teslim edilmiş olan köylü toplumdur. Kürt halkının toplumsal gerçekliğinden en açık şekilde izlenebildiği gibi, ülkenin çoğunluğunu oluşturan bu kentli olmayan toplumun kültürel oluşumu tarikatlar yoluyla yaşatılan ve yaygınlaştırılan dinsel değerlerden türemektedir. Bu arka plana dayanarak artık bu ikili kültürel oluşumun günümüzde finans kapitalin sınıf içi bölünmesindeki tezahür biçimine ve bunun yol açtığı siyasal çalkantıya dönebiliriz. Tartışmanın bu aşamasında kuramsal dili bırakıp, öykü diline geçmemiz bir an olsun yaşadığımız bu garip gerçekliği hicivsel bir şekilde ifade etmemize imkân sağlayabilir.

Bu yazıyı kaleme aldığımız günlerde Türkiye'nin bir türlü çözülemeyen "demokrasi" bilmeccesine ilginç bir olay daha eklenmiş bulunuyordu. 14 Mart 2008 Cuma günü *İstanbul borsası* kapandıktan hemen sonra, "hafta sonu" tatiline başlamak üzere yollara düşen "yurttaşlar" medya kanallarından yayılan dumanı üstünde bir haberin şokuyla sarsıldılar. "Ajans haberleri" Yargıtay Başsavcılığının iktidar partisi AKP hakkında "laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu" suçlamasıyla kapatma davası açtığını duyurmaktaydı. Başsavcılık, AKP'nin kurucu üçlüsü olarak bilinen Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Tayyip Erdoğan ve eski Meclis Başkanı Bülent Arınç'ın da aralarında bulunduğu 71 AKP yöneticisi ve üyesi için "siyaset yasağı" istemekteydi. Yani "milletin iradesiyle" seçilip iş başına gelen "icraatçı" AKP hükümetinin önü tıkanmak iste-

niyordu. Gözler bir kere daha ülkenin baş aktörlerinin üzerine çevrilmişti. Şimdi herkes televizyonlarını açmış, bu medyatik ünlülerin memleketin *her daim taze* siyasi krizinin karşısındaki yeni tepkisini bekliyordu.

Başta “İslami” sermayenin medya kanalları olmak üzere TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) ve çok sayıda meslek örgütü “demokrasinin temel ilkelerini hiçe sayarak” açılan bu davaya sert açıklamalarla tepkilerini ortaya koydular. İlginç olan durum hemen her gün “sivil toplumun” sesini duyurmak adına basın bildirimleri sunan, Türkiye’nin yüzü Batıya dönük, demokratik ve “laik” “patronlar” örgütü TÜSİAD (Türk Sanayici ve İşadamları Derneği) tarafından 16 Mart Pazar gününe kadar herhangi bir açıklamanın yapılmamış olmasıydı. 15 Mart Cumartesi günü geç saatlerde “İslami” Moral Haber web sitesinde bu garip durumla ilgili merak uyandırıcı bir yorum yayınlandı. Bu kısa yorumda şöyle deniliyordu: “Ekonomik kararların dışında, AK Parti hükümetinin aldığı birçok karara, sınır ötesi operasyona, YÖK’ün aldığı başörtüsü kararına, Meclis’in başörtüsüyle ilgili oylaması hakkında dahi açıklamalar yapan TÜSİAD’ın tek başına iktidarda bulunan bir partinin kapatılması yönünde dava açılmasına sessiz kalması hayli manidar bulundu. AK Parti aleyhine dava açılmasının üzerinden 24 saat geçmesine karşın TÜSİAD Başkanı Arzuhan Doğan Yalçındağ’ın sessizliğini sürdürmesi, TÜSİAD yönetiminden hiçbir açıklama gelmemesi hükümetle patronların bundan sonraki ilişkilerine nasıl yansiyacak merak ediliyor.” Bu aslında TÜSİAD ile “İslamcı” AKP hükümeti arasındaki nazik ilişkinin her zaman “merak edilen” yeni bir uğrağıydı. Sonunda Pazar günü TÜSİAD “demokrasinin vazgeçilemez unsurları olan” siyasi partilerin dava yoluyla kapatılmasının kabul edilemez olduğunu ilan etti. Fakat patronlar açıklamalarında net bir ifadeyle hükümetten rahatsız olduklarını belirtmeyi unutmamışlardı. “TÜSİAD olarak bizim siyasi partilerden beklentimiz, Türkiye’yi, kutuplaşmaları körükleyen bir siyasi atmosferden, uzlaşma ve refah projeleri üreten bir siyaset ortamına taşımalarıdır” diyorlardı. Bir başka deyişle, TÜSİAD’ın merakla beklenen basın duyurusu demokratik görünmek adına usulen yapılmış bir açıklamanın ötesinde bir anlam taşıyor gibiydi. Dolayısıyla, patronlar yakın tarihin İslamcı hükümetlere karşı gerçekleştirilen iki askeri müdahalesinin (28 Şubat’ın ve 27 Nisan’ın) karşısında sergilemiş oldukları tavırlarının farklı bir örneğini bir kere daha tekrarlıyorlardı.

TÜSİAD’ın istediği “kutuplaşmalardan” uzak, “uzlaşma ve refah projeleri üreten bir siyaset” ortamının yaratılması, Türkiye’nin yarım kalmış burjuva devriminin bir meyvesi olan ikili kültürel yapısının varlığında burjuva partilerinin pek kolay başarılacakları bir işe benzememektedir. Toplumun kültürel hiyerarşisinde uzunca bir zaman üst katmanı oluşturan Batılı tarzda modernleşmiş kentli azınlık kültürel üstünlüğünü kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak çok kısa bir zaman aralığında kentlere göç etmiş toplumsal kesimlere çoktan kaybetmiş durumdadır. Bu kesimin kültürel oluşumunda kesintiye uğramadan varlığını korumuş olan

İslami ve/veya geleneksel yaşam tarzları hâkimdir. Yukarıda gördüğümüz gibi, 1980 sonrası dönemde ortaya çıkan “Anadolu Sermayesi”nden türeyen finans kapital fraksiyonu siyasal ve kültürel liderliğini İslami söylem ve pratikler üzerinden kurmaya yönelmiştir. Bu gelişmenin bir sonucu olarak toplumun geniş bir kesiminde yükselen değerler İslami geleneksel değerler olmaya başlamıştır. Bu çoğunluğun yaşam tarzı ve dünya görüşleri resmi Kemalist ideolojiyle olduğu kadar, kozmopolit görünümlü büyük ve orta burjuvazinin değerleri ve dünya görüşleriyle de çatışma halindedir.

Söz konusu bu kültürel ikililik ve çatışma en fazla finans kapitalin kendi sınıf içi kültürel hegemonya mücadelesinde öne çıkmakta olup, temsili burjuva demokrasisinin kırılabilirliğinin ana nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Finans kapitalin laik ve Batıcı fraksiyonu olan TÜSİAD grubunun ideolojik yönelimi, siyasi ve sosyal projeleri ile devletten istedikleri, bu sınıfın “İslamcı” fraksiyonunu oluşturan MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği) grubununkilerle karşılaştırıldıklarında, bunların uzlaştırılmasının bir hayli zor olduğu görülmektedir. Mevcut durumda “İslamcı” fraksiyonun toplumun geniş bir kesiminde siyasal ve kültürel bir hegemonya inşa etmiş olduğu düşünülürse, TÜSİAD grubunun canının sıkılmakta olduğunu görmek zor olmasa gerekir. TÜSİAD’ın çoğu zaman dikkatlerden kaçan bu “gerginliği” demokratik söylemiyle çelişen anti-demokratik tavrının anlaşılabilmesinde elzemdir.

20 Temmuz 2002 tarihli Hürriyet gazetesindeki köşesinde Oktay Ekşi’nin TÜSİAD grubuna yönelttiği soru bugün içinde geçerlidir. Yakın tarihin siyasi gizini çözmemize yardımcı olabilecek olan bu yazısında Ekşi TÜSİAD grubuna, “Sahi siz ne istiyorsunuz... Açıkça söyler misiniz?” diye sormaktadır. Yazıyı okuduktan sonra Ekşi’nin sorusunun “demokrasi mi yoksa askeri diktatörlük mü istiyorsunuz . . . açıkça söyler misiniz?” anlamına geldiği sonucuna ulaşılmaktadır. Siyasi tarihimizin bu önemli köşe yazısının bir bölümünü burada alıntılıyarak gelecek kuşakların dikkatine sunuyoruz:

Demokrasiye bağlılığından geçilmeyen **TÜSİAD**’ın yöneticileri bu *Bilgi Notu*’nu hangi gerekçeyle götürüp Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral **Yaşar Büyükanıt**’a sunmuşlar, anlayamadık. Gerçi **Erdal Sağlam** imzalı bir habere biz güveniriz. O nedenle **“Aynen böyle yapmışlardır”** demedik değil. Ama yine de **“Ya tekzip ederlerse?”** diye düşünmüştük. . . Ağızlarını her açıklarında **gelişmiş demokrasilerden** örnekler veren bu zevata sormaya değmez mi? Hangi demokraside işadamlarının örgütü gidip de o ülkenin genelkurmayına, **“Bizim yaptırdığımız araştırmaya göre A partisi birinci, B partisi ikinci olacak”** türünden bir rapor veriyor? . . . Özel sohbetlerinizde bir yandan **askerin siyasi yaşamdaki etkisi azalmalı** dersiniz, sonra gider hepinizi (veya en önde gelenlerinizi) temsil eden dernek adına askere hulus çakar,

ona **görevi dışında** kalan konuların raporunu sunarsınız. . . . Bari boğazlarına kadar battıkları siyaset konusunda sağlıklı bir değerlendirmeleri olsa? . . .Sahi siz ne istiyorsunuz... Açıkça söyler misiniz?

TÜSİAD'ın devletin temel baskı organı olan silahlı kuvvetlere “Bilgi Notu” verip, talepte bulunmasına şaşırılmaması gerekir. Ayrıca bu tür siyasal taleplerin gündeme gelmesi sadece Türkiye’de değil, finans kapitalin toplumsal alanda hâkimiyet kurduğu hemen her yerde sıkça rastlanılan bir durumdur. Sözde demokratik Batılı ülkelerde büyük burjuvazi lobilerini ve düşünce derneklerini bu iş için sürekli kullanır. Bunların birincil işlevi devlet ve hükümet politikalarının finans kapitalin çıkarlarına göre oluşturulmasının sağlanmasıdır. Bu nedenle bu kuruluşlar devletin siyasal, ideolojik ve baskı organlarından her zaman talepte bulunabilirler. TÜSİAD örneğinde asıl şaşırtıcı olan büyük burjuvazinin kendi sınıfının belli bir bölümünün siyasal bir temsilcisine devletin baskı uygulanmasını istemesidir. Bu da bize Türkiye büyük burjuvazisinin başta işçi sınıfı olmak üzere diğer sınıf ve katmanlarla olduğu gibi, kendi içinde de siyasal, kültürel ve doğal olarak ekonomik bir sınıf mücadelesi sürdürmekte olduğunu göstermektedir. Bu nedenle TÜSİAD’ın yayınladığı siyasi ve iktisadi raporların, Korkut Boratav’ın ironik bir şekilde vurguladığı gibi, her zaman bir “muhtıra” niteliği taşıdığı unutulmamalıdır.²¹

Bununla birlikte finans kapitalin fraksiyonları arasında uzunca bir zamandır süren sınıf içi mücadelenin maddi temeli anlaşılmazsa materyalist anlayıştan uzaklaşıp, TÜSİAD’ın “muhtıraları” yalnızca kültürel ve ideolojik bir hassasiyetten kaynaklanan bir siyasal çatışma gibi algılanabilir. Bir başka deyişle, burjuva sosyal biliminin sık sık düştüğü kültürel ya da sosyolojik indirgemecilik yanlışlığına düşülebilir. Böylelikle bu sınıf içi mücadelenin sadece ve sadece temel toplumsal değerler ve normlar alanından kaynaklanan ve devletin kurumları ve ilişkileri üzerinde yoğunlaşan siyasi bir mücadeleden başka bir şey olmadığı sonucuna varılır. Devletin sermaye birikimi sürecinde oynadığı önemli rol hatırlanacak olursa bu iddianın ne kadar yanıltıcı olduğu görülebilir. Neoliberal dönemde devlet her yerde olduğu gibi Türkiye’de de doğrudan iktisadi faaliyetlerden uzaklaşmış (KİT’lerin özelleştirilmesi, kamusal eğitim ve sağlık hizmetlerinin özel sektöre doğrudan ve taşeronlaştırmalarla devredilmesi, büyük devlet ihaleleriyle şirketlere yatırım olanakları sunulması ve benzeri gibi), ekonomi politikalarını yabancı ve yerli finans kapitalerin beklentilerini karşılama hedef ve anlayışıyla biçimlendirmeye başlamıştır. Kamusal hizmet ve üretimin mümkün olabilecek en az düzeye indirildiği bu ortamda, kamu kaynaklarının başta Hazine olmak üzere kamu bankaları ve bir takım kamu fonları kanalıyla zaman zaman patlak veren büyük yolsuzluk iddiaları arasında finans kapitale fütursuzca

²¹ Korkut Boratav, *Sol Günlük Siyasi Gazete*, 11 Kasım 2007.

Devrimci Marksizm

aktırılmasına şahit olunmuştur. Devletin “olanakları” ya da kamu fonları hortumlanarak bir yıl gibi kısa zaman aralıklarında adı sanı duyulmadık büyük holdingler yaratılabildiği. Piyasa ekonomisinin, rekabetin ve girişimciliğin geliştirilmesi iddialarıyla temellendirilen bu uygulamalar, 12 Eylül rejiminin yasama ve yargı karşısında orantısız bir güç bahsettiği yürütmenin (başbakan ve bakanlar kurulunun) siyasi önemini hiç olmadığı kadar artırmıştır. Dolayısıyla, hükümeti kuran partinin finans kapitalin söz konusu iki fraksiyonundan hangisine daha yakın olduğu Türkiye’nin siyasi ve kültürel değişim yönünün şekillenmesinin ötesinde sermayeler arası süren rekabeti doğrudan ilgilendiren iktisadi bir boyutu da bulunmaktadır.

Yukarıda Caroll’ın kuramsal çerçevesinden hareketle finans kapitalin ekonomik iktidarını incelerken gördüğümüz gibi, finans kapital oluşumu açısından kaynak dağıtım süreçlerinde hâkimiyet kurulması bir ölüm kalım meselesi olarak kendisini büyük burjuvaziye dayatmaktadır. Bu anlamda, holdingler bankacılık ve finans sektöründe güçlü şirketler kurmak ya da ellerindekileri stratejik ortaklıklarla geliştirerek büyümek zorundadırlar. Bununla birlikte bu işin kamu kaynaklarının ele geçirilmesini de içeren bir yanı vardır ve bu iş merkezi hükümetten yerel yönetimlere kadar devletin kurumları ve bürokrasisi üzerinde doğrudan denetim kurmayı gerektirmektedir. Bu durum anlaşıldığı ölçüde 28 Şubat ve 27 Nisan askeri müdahaleleri başka bir anlam kazanmaktadır. Örneğin 28 Şubat’ta “İslamcı hükümet” sadece “laikliğe” bir tehdit oluşturduğu ya da Türkiye’nin yüzünü Doğuya ya da “İslam Alemine” çevirdiği için değil, bunun yanı sıra devletin dağıtım kanallarıyla sermayeye aktardığı toplumsal artığın yönünü Batıcı fraksiyondan İslamcı fraksiyona dengesiz bir biçimde çevirerek İslamcı fraksiyonun büyümesini hızlandırdığı için askeri bir müdahale ile devrilmiştir. Bu tarihte TÜSİAD grubunun Türk Silahlı Kuvvetleri’nin “Batı demokrasinin” temel değerleri ve normlarıyla açık bir çelişki içinde bulunan bu müdahalesini açıkça desteklemesi başka nasıl yorumlanabilir? ²²

Sonuç yerine

Hatırlanacak olursa, *Le Figaro*’nun haberinde “dev Türk şirketlerinin” “silahlarını gizliden gizliye parlatarak”, “savaş nizamına” geçmekte oldukları ileri sürülmekteydi. Kuşkusuz bu haberde “savaş” kelimesi bu şirketlerin “global piyasalarda” sürdürdükleri rekabete işaret etmek amacıyla kullanılıyor, bunların kendi aralarında rekabet halinde olduğu ise es geçiliyordu. Bu yazıda sunduğumuz gözlemlere dayanarak, “dev Türk şirketlerinin” daha çok kendi aralarında bir savaş içerisinde olduklarını düşünmek mümkün görünmektedir. Her ne kadar

²² Bu değerlendirmeyi güçlendiren ve zenginleştiren bir analiz için *Devrimci Marksizm*’in Mart 2007 tarihli üçüncü sayısında yayınlanan Yayın Kurulu’nun yazısına bakılabilir.

uluslararasılaşmış olsalar da, Türkiye'nin en büyük holdingleri kendi aralarında, özellikle finans sektöründe yoğunlaşan, derin bir rekabet içindedirler. Finans kapitalin ekonomik iktidar yapısını ele alırken ileri sürdüğümüz gibi, emperyalist aşamada stratejik bir oyuna dönüşmüş bulunan sermaye birikimi açısından finansal kaynaklara ulaşım ve dağıtım alanında rakiplere üstünlük kurmak can alıcı bir önem taşımaktadır. Bu alanda Türkiye finans kapitalinin önemli bir zaafı olduğu ortaya çıkmaktadır. Büyük ölçüde dışarıdan sağlanan finansal kaynaklarla sermaye birikiminin sürdürülebildiği bir ekonominin finans kapitali olan Türkiye büyük burjuvazisi, emperyalist sermayelerle stratejik ortaklıklar üzerinden sağladığı olanaklara dayanarak büyümesine devam edebilmektedir. Dolayısıyla, bankacılık alanında gerçekleştirilen bu tür stratejik ortaklıklar holdingler arasında süren şiddetli rekabetten bağımsız bir gelişme olarak değerlendirilmemelidir. Kendi başına kapsamlı bir araştırma gerektiren bu gözlem, olası bir dış kaynak daralması durumunda güçlü olanların zayıf olanları yutmaya başlayarak, Türkiye'de sermayenin daha da yoğunlaşabileceğine dikkatimizi çekmektedir. Böylesi bir gelişmenin hiç olmadığı kadar işsizlik ve yoksulluk sorunlarıyla mücadele eden işçi sınıfı açısından yıkıcı bir etkisi olacağı aşikârdır.

Türkiye büyük burjuvazisi siyasal ve kültürel alanda da kendi içinde rekabet yani "savaş" halindedir. Büyük ölçüde yukarıda vurguladığımız maddi çelişkiden kaynaklanan Batıcı/İslamcı kamplar arasındaki siyasi mücadele devletin ve "rejimin" temellerini sarsacak boyutlara erişmiş durumdadır. 28 Şubat, 27 Nisan ve son olarak 14 Mart müdahaleleri Batıcı kanadın yeri geldiğinde doğrudan tankların, yeri geldiğinde açık muhtıraların ve yeri geldiğinde mahkemelerin devreye sokularak İslamcı kanadı geriletmeye ya da saf dışı bırakmaya yöneldiğini göstermiştir. Batıcı kanadın bu girişiminde bir türlü başarılı olamadığı, İslamcı kanadın her defasında bir yolunu bulup yeniden sahnedeki yerini almayı başararak kanıtlanmıştır. Finans kapitalin her iki kanadı birlikte düşünüldüğünde, Türkiye büyük burjuvazisinin aşamadığı bu siyasi krizini hâkim sınıfın *yönetememe krizi* olarak kavramlaştırmak mümkündür. Bir başka deyişle, Türkiye'nin hâkim sınıfı her geçen gün biraz daha yönetici sınıf erkini kaybetmektedir. Bu ise işçi sınıfının burjuvaziden bağımsızlaşması için hem bir fırsatın hem de bir zorunluluğun bulunduğu işaret etmektedir. Çoğunluğu yoksul işçi ve emekçilerden oluşan Kürt halkının ulusal hakları için sürdürdüğü mücadelesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Şüphesiz bu sorun, girişte de belirttiğimiz gibi, bir başka çalışmayı hak eden derinlikli bir meseledir.